

Emlékezés Dékány Istvánra (1886-1965), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering István Dékány (1886-1965), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Dékány István 1886. április 30-án született Kecskeméten. Az egykor jogi tanulmányokat folytató társadalomtudós a két világháború közötti időszakban az akadémiai tudományos közélet egyik ismert és jelentős képviselője volt. Középiskolai tanulmányait 1896 és 1904 között szülővárosában az állami főreáliskolában végezte. Az érettségit követően 1904 és 1908 között a budapesti bölcsészettudományi, 1908 és 1910 között a jogtudományi kar hallgatója volt. Történelemtanári pályára készült. Mestere a korszak kiemelkedő történésze, Marczali Henrik volt. Egyetemistaként tanulmányokat folytatott a jénai egyetemen bölcsészettudományi karán az 1906/1907-es tanév első szemeszterében. 1909-ben alma materében jogász oklevelet szerzett, majd 1910-ben filozófiából doktorált. Doktori értekezésének címe: *A természettudományi módszer hatása a modern történelemfilozófiára*. Az 1910/1911-es tanévben a londoni School of Economics and Political Sciences ösztöndíjasa volt.

Az egyetem elvégzését követően 1911 szeptemberében a Kis-Küküllő megyei Erzsébetváros állami főgimnáziumában helyettes tanárként kezdett el dolgozni, majd 1913-tól a nagyszebeni állami főgimnázium folytatta pályáját. 1914/1915 folyamán 18 hónapos katonai szolgálatot teljesített. 1916-tól egykori alma materében, a kecskeméti főreáliskolában tanított. 1917-ben megházasodott. 1918-tól a kolozsvári állami leánygimnázium tanára lett. A román hatóságok 1920 áprilisában kiutasították Erdélyből, ezt követően Budapestre költözött, ahol a VI. kerületi állami főreáliskolában folytatta tanári hivatását.

Dékány 1918. december 18-án nyújtotta be habilitációs kérelmét a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen bölcsészkarán „történelemelmélet, különös tekintettel a történelmi ismeretek elméletére és a társadalom gazdasági művelődés elméletére” tárgykörben. Kérelmének elbírálására Erdélyi Lászlót, a művelődéstörténet és Bartók Györgyöt a filozófia professzorát jelölték ki. Mindkét bíráló a kollokvium mellőzésével javasolta a próbaelőadásra bocsátást, amelyre „A történetfilozófia mai kortörténeti alapjai” címmel 1920. december 6-án Budapesten került sor. A magántanári képesítést a kultuszminisztérium 1921. január 4-i dátummal erősítette meg. Röviddel ezt követően, 1921 szeptemberében a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karához fordult újabb habilitációs kérelemmel. A *venia legendi*-t a történetfilozófia tárgykörben kérte. Kornis Gyula javaslatára került sor az eljárás lefolytatására. Kornis mellett Pauler Ákost jelölték ki a bírálat elkészítésére. Próbaelőadását 1922. április 22-én tartotta

meg, melyet követően a kar előterjesztésére a miniszter, Klebelsberg Kunó, 1922. augusztus 21-én megerősítette a magántanári minősítését.

A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának jelölésekor Kornis Gyula és Pauler Ákos által jegyzett 1922. február 11-én kelt ajánlásban a következő gondolatok kíséretében javasolták az ekkor még kevésbé ismert tudós kollégát, mint „a történet- és társadalomfilozófia jeles művelőjét” a II. osztály tagjának: „Dékány tudományos egyéniségének egyik fő jellemző vonása sokoldalúsága, mely azonban sohasem megy át a lapos polyhistorismusba: nála a különböző irányú ismeretköröket egységes átfogó elvek kötik össze.”¹ A tudós testület 1922. május 11-én az Akadémia levelező tagjainak sorába választotta. Sokoldalú, interdiszciplináris érdeklődését és tájékozódását, szakmai kapcsolatrendszerét jelzi, hogy 1929-ben az állam- és közigazgatás-tudós Magyary Zoltánt levelező tagságra ajánló személyek sorában Concha Győző, Kornis Gyula, Polner Ödön, Ereky István, Moór Gyula és Laky Dezső mellett olvashatjuk a nevét.² Ugyanezt igazolja, hogy írásait a kortárs magyar jogbölcselek rendszeresen recenzeálták.³ Mindenképpen említésre méltó, hogy 1942-ben Moór Gyula akadémiai rendes taggá jelölésekor – Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Polner Ödön, Ereky István, Kolosváry Bálint, Schütz Antal, Navratil Ákos, Tomcsányi Móric, Kuncz Ödön, Szladits Károly, Marton Géza és Nizsalovszky Endre társaságában – az ajánlók között találjuk Dékány nevét.⁴

Alkotó pályafutása során mindvégig az egyetemi katedra betöltése lebegett végső célként előtte. Ezt megelőzően, 1924-ben a budapesti tanárképző intézet gyakorló gimnáziumában kapott „rendes” tanári kinevezést. 1928-tól a budapesti bölcsészkaron megbízott előadóként társadalombölcseleti előadásokat tartott. 1933-ban egyetemi nyilvános rendkívüli tanári kinevezést kapott. 1939 és 1942 között a Budapesti Tanítóképző Főiskola tanáráként dolgozott. A budapesti bölcsészkaron 1941-ben döntöttek a „társadalomelméleti (szociológiai) tanszék” megalapításáról. A katedra betöltésére hatan nyújtották be a pályázatukat: ifj. Bibó István, Dékány István, Mády Zoltán, Mihelics Béla Vid, Schmidt Ferenc és Szabó József. A bíráló bizottság Dékányt jelölte első helyre, melynek következtében Hóman Bálint kultuszminiszter előterjesztésére a kormányzó 1942. június 30-án nyilvános rendes tanárnak nevezte ki. Professzori működésének megkezdése után néhány hónappal kezdeményezte az egyetemen egy Társadalomtudományi Intézet felállítását, melyet a minisztérium is támogatott.

¹ *Tagajánlások 1922-ben.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922. 15-16. o.

² *Tagajánlások 1929-ben.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1929. 26. o.

³ Vö. Moór Gyula: Dékány István: A történettudomány módszertana. *Athenaeum*, XII. évf. (1926) 1-3. füz. 80-82. o.; Horváth Barna: Dékány István társadalomfilozófiája. *Társadalomtudomány*, XIV. évf. (1934) 1-2. sz. 81-87. o.

⁴ *Tagajánlások 1942-ben.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1942. 33. o.

Pályafutása során számos szakmai testület, tudományos szervezet tagja, vezetője volt. 1926-ban Kornis Gyula elnöksége mellett a Magyar Filozófiai Társaság főtitkára, majd később elnöke lett. 1933 és 1937 között a Magyar Társadalomtudományi Társulat alelnöki, majd 1940-ig elnöki pozícióját töltötte be. E mellett tagja volt az Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Bizottságának, a Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának, továbbá a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányának. 1933 és 1936 között az Institute International de Sociologie alelnökeként tevékenykedett. Ezen kívül a Földrajzi Társaság és a Magyar Pszichológiai Társaság választmányának, illetve a Magyar Közgazdasági Társaságnak volt a tagja. 1927 és 1931 között az *Athenaeum* folyóirat szerkesztőjeként, 1936-tól az Akadémiai Filozófiai Könyvtár és Pedagógiai Szakkönyvtár szerkesztőjeként dolgozott. 1927-től tagja volt az Országos Közoktatásügyi Tanácsnak, valamint 1933 és 1944 között az Országos Tanárvizsgáló Bizottságnak.

A második világháborút követően az igazolóbizottság hosszadalmas eljárást követően nyugdíjazását javasolta. A budapesti Népbíróság Igazoló Fellebbezési tanácsa Dékányt 1946. január 1-től nyugdíjazásra „ítélte”. 1949. október 30-én 117 további akadémikussal együtt tanácskozó taggá minősítették át. A kandidátusi fokozat iránti igényét a Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben elutasította. Akadémiai levelező tagságát 1989-ben állították helyre. Éltének 80. évében, 1965. november 20-án hunyt el Cegléden. Hamvai szülővárosában, a ceglédi református Öreg-temetőben nyugszanak.

Tanulmányaiban és könyveiben legfőképpen történelemfilozófiai, politikai szociológiai, társadalomlélektani (politikai lélektani), történelem-módszertani és neveléstudományi kérdésekkel foglalkozott. Szerepet vállalt a korszak eszmei törekvésinek megvalósításában, és hozzájárult a nemzeti kultúra társadalomelméleti (társadalomtani) megalapozásához, illetve a „nemzeti” szociológia megteremtéséhez.⁵ Jellemző rá, hogy nem törekedett önálló elméleti alapvetés megalkotására, helyette előnyben részesítette az általa művelt tudománysszakok eredményeinek szintézisre törekvő bemutatását. Munkásságára erősen hatott a német filozófia és szociológia, de műveiben találkozunk angolszász és francia szakirodalmi hivatkozásokkal. Dékány társadalomelméletét elhatárolta a szociológiai pozitívizmustól és az evolúcionista társadalomfelfogástól. Társadalomtani szintézisében az individuummal szemben az emberi társas kötelékek elsődlegességét hirdette. A társadalmi alakulatokat tekintette a társadalom a priori egységének, amelyekben a kohéziós erők hatására alakul ki a közös normák rendszere. Az 1920-as évek elejétől megjelenő műveit a radikalizmus minden formáját elutasító polgári liberális szemlélet jellemezte. A későbbiekben nézeteire egyre nagyobb hatást gyakorolt a szellemtudományi irányzat.

⁵ Vö. Hornyászký Gyula: Nemzeti és nemzetietlen szociológia. *Társadalomtudomány*, VII. évf. (1927) 6-8. sz. 337-347. o.

A jogi stúdiumok iránt fogékony társadalomtudós alkotói munkássága során több művében bonyolódott jogbölcseleti fejtegetésekbe. Mindezt tekinthetjük a komplex társadalomtudományi vizsgálódásai egyik szegmensének. Elméleti jogi megállapításokkal legkorábban az 1920-as évek elején megjelent írásaiban találkozunk. Időben az első, és legátfogóbb elemzését – hat évvel Somló Bódog korszakos műve (*Juristische Grundlehre*. Verlag von Felix Meiner, Leipzig, 1917.) megjelenését követően, illetve Moór Gyula „összefoglaló” jogbölcseleti felfogását közreadó monográfia (*Bevezetés a jogfilozófiába*. Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedése, Budapest, 1923.) publikálásának évében – 1923-ban tette közzé *A társadalmi normák problémája és a mai jogbölcselet* címmel. Terjedelmes tanulmányában Rudolf von Ihering, Wilhelm Wundt, Rudolf Stammler és Somló fejtegetéseire hivatkozva foglalkozik általános nomológiai kérdésekkel, valamint ennek kapcsán a jog specifikumaival.

Dékány társadalomtudósként közelítette meg a jog jelenségvilágát. A korabeli jogfilozófia által használt fogalmi kereteket „rugalmasan” kezelve fejtette ki jogbölcseleti nézeteit. Fogalmi építkezését az eklektikusság jellemezte. Elméleti alapvetésében az elmúlt századfordulót követően az európai kontinensen meghatározó szerepet játszó neokantiánus jogfilozófia alapkérdéseit érintette. Általánosságban megállapítható, hogy a jogot az érték és valóság viszonyrendszerében elhelyező felfogása sajátos szint képviselt az 1920-as és 1930-as évek hazai jogbölcseleti irodalmában.

Dékány István munkái

Bevezetés az interpszichikai megismerés elméletébe. A történelmi megértés. [A szerző kiadása] Kolozsvár, 1919.; *Társadalomalkotó erők. Bevezetés a társadalomelméletbe.* [A szerző kiadása] Budapest, 1920.; *Geográfia és szociográfia.* Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1922.; *Bevezetés a társadalom lélektanába. Szociálpszichológia.* Danubia, Pécs – Budapest, 1923.; *A társadalmi normák problémája és a mai jogbölcselet.* *Athenaeum*, IX. köt. (1923) 1-3. füz. 1-31. o. (Ugyanaz megjelent: *Államszociológiai dolgozatok. I. Társadalmi normák.* Budapest, 1923.); *A történettudomány módszertana.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925.; *A „társadalmi osztály” jelene és jövője.* *Budapesti Szemle*, 211. köt. Franklin-Társulat, Budapest, 1928. 51-79. o. (Első közlemény); 272-288. o. (Második közlemény); *Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban.* (Felolvastatott a II. osztálynak 1922 október 16-iki ülésén.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1926.; *A kultúrpolitikai állam eszméjének kialakulása.* (Fejezet egy államfilozófiához.) *Társadalomtudomány*, IX. évf. (1929) 1-2. sz. 21-42. o.; *A társadalmi szervezés értéke.* (Különnyomat a Társadalomtudomány c. folyóirat 1930. évfolyamából.) Sárkány-

Nyomda Rt., Budapest, 1930.; *A társadalomfilozófia alapfogalmai*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933.; *A társadalmi felemelkedésproblémája*. (Ismeretszociológia és társadalombölcselet.) *Budapesti Szemle*, 230. köt. Budapest, Franklin-Társulat, 1933. 54-89. o.; *Város és falu szociológiai szempontból*. Klny. Városi Szemle XXI. évfolyamából.) Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, 1935.; *A történelmi kultúra útja*. Országos Középiskolai Tanár egyesület, Budapest, 1936.; *Pedagógiai elvek. Bevezetés a nevelői gondolkodásba*. Országos Középiskolai Tanár egyesület, Budapest, 1936.; *A társadalom természete és a szociálpolitika négy típusa*. (Különlenyomat Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából kiadott „Ünnepi Dolgozatok”-ból) Szeged, 1937.; *A szociológus felelőssége*. *Társadalomtudomány*, XVII. évf. (1937) 3-5. sz. 157-175. o.; *A magyarság lelki arca. Magyar néplélektani rajzok*. Athenaeum, Budapest, 1942.; *A mai társadalom. Bevezetés a társadalomtudományokba*. Pantheon, Budapest, 1943.; *Szociológiai műszótár*. Pantheon, Budapest, 1944.

Felhasznált irodalom

Saad József: Társadalomtan – szociológia helyett. A két világháború közötti katedra-szociológia és Dékány István társadalomelmélete. *Világosság*, XXVI. évf. (1985) 1. sz. 34-41. o.; Huszár Tibor: A szociológia intézményesülésének, professzionalizálódásának néhány vonatkozása Magyarországon. In: *Közelítések. Szociológiai tanulmányok*. ELTE Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ, Budapest, 1991. 23-24. o.; Lányi Gusztáv: A politikai pszichológiáról – Magyarországon. Tudománytörténeti és tudásszociológiai vázlat. *Valóság*, XXXV. évf. (1992) 9. sz. 19., 21. o.; Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1993. 261-263. o.; Hell Judit – Lendvai L. Ferenc – Percz László: *Magyar filozófia a XX. században*. Első rész. Áron Kiadó, Budapest, 2000. 17., 18., 28., 30. o.; Csizmadia Ervin: A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái: Dékány István, Ottlik László és Makkai János munkásságáról. In: Szabó Márton (szerk.): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. József Kiadó, Budapest, 2000. 172-175. o.; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. II. köt. D-Gy. (Főszerk.: Markó László) Magyar Könyvklub, Budapest, 2001. 93-94. o.; A magyar politikatudomány hagyományai [Dékány István]. *Politikatudományi Szemle*, XI. évf. (2002) 3-4. sz. 275-276. o.; Szabari Vera: Az első budapesti társadalomtudományi tanszék születése és bukása (1942-1945). *Szociológiai Szemle*, XXIV. évf. (2014) 3. sz. 61-83. o.; Dékány István (1886-1965). In: *Magyar Filozófiai Archívum* (<https://www.magyarfilozofia.hu/hu/person/482>); Szabadfalvi József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2024. 257-258. o.; Kovács I. Gábor – Takács Árpád: *Társadalmi alakzatok és identitásrégiók. Református erőterek és hálozatok. A dunamelléki és dunántúli származású református egyetemi tanárok*

életrajzi adattára és életútleírása. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848-1944. V. Református egyetemi tanárok. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2024. 199-206. o.

Szabadfalvi József
egyetemi tanár, az MTA levelező tagja
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
email: szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu